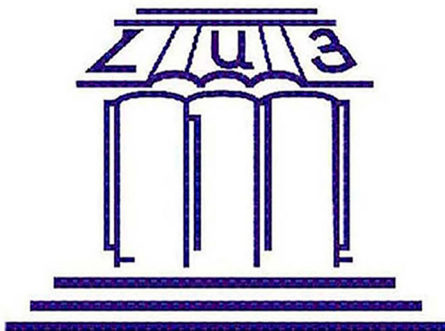

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1684

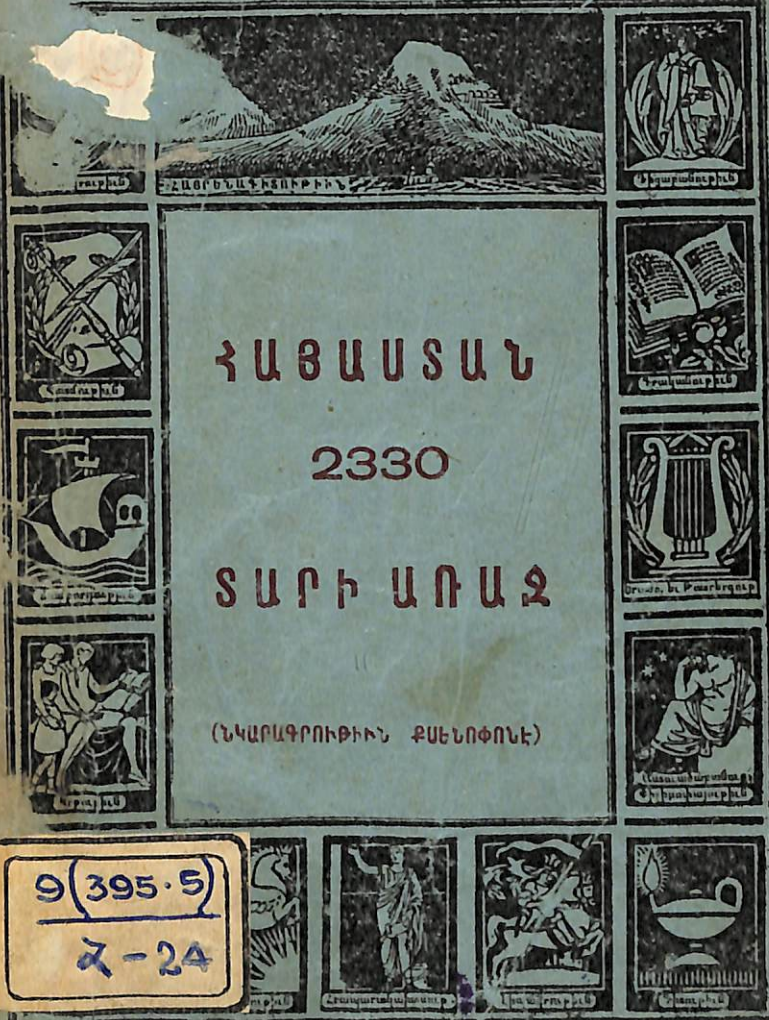
Հայկական

2330

Կարգի առարկա

9(395.5)

Հ-24

30 MAY 2011

2 SEP 2006

(385.5)

Z-24

uip

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

2330 ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ

(ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՔՍԵՆՈՓՈՆԷՆ)

09.06.2013
2005 932

1689

77

ՀԱՅԱՍՏԱՆ
2330 ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ
(ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՔՍԵՆՈՓՈՆԷՆ)

ընդամենը 404 տարի տառջ,
Պարսից թագաւոր Դարեհ
նոթոսի ժառանգը, անոր
երկու զաւակներուն, Մեհ-
մանի և Կիւրոսի միջև մեծ

հակառակութիւն մը ծագեցաւ:

Մեհման, իբրեւ անդրանիկ զաւակ, յա-
ջորդեց իր հօր: Բայց իր կրտսեր եղբայրը
Գիւրոս ինք կը ցանկոյր թագաւոր ըլլալ,
տառիկելով թէ՛ Մեհման ծնած էր իր հօր
թագաւոր ըլլալէն տառջ, մինչդեռ ինք
Դարեհի թագաւորութեան օրերուն ունեցած
տառջին զաւակն էր:

Մեհման ուշիմ, հեռատես և մեծուղի
էր, և չուզելով ոչ ինքզինքը զրկել և ոչ
ալ եղբայրը վշտացնել, զայն իր արեւմտեան
հոսանքներուն վրայ փոխարքայ կարգեց, և

4214-48

անոր աթոռը հաստատեց Զմիւռնիոյ մօտ Սարգիսի քաղաքին մէջ : Այսպիսով ան թէ՛ խիստ բարձր պաշտօն մը կուտար իր եղբօր և թէ՛ իր մայրաքաղաքէն այդքան հեռացնելով զայն, կ'երաշխաւորէր իր զանին ապահովութիւնը :

Կիւրոս առ երեսոյթս սիրով ընդունեց այս ամէնը, և իր պաշտօնին ձեռնարկելով շատ չանցած, իր եռանդուն բնաւորութեամբ թէ՛ կարգաւորեց իր երկրին մէջ ամէն ինչ և թէ՛ ալ բոլոր ազգերուն և մանաւանդ իրեն դրացի Յոյներուն, սիրաբ շահեցուն : Եւ սկսաւ գաղտնի զօրք ժողովել և պատերազմի պատրաստուիլ իր եղբօր, Մնեմոնի դէմ :

Երբ իր պատրաստութիւնները լրացան, Կիւրոս խորհեցաւ թէ ասան էր իր հօրը զանը մի անգամ ընդ միշտ գրաւելու, և Յոյներէն խնդրեց որ իրմէ ապստամբած Ասորիներուն դէմ օգնեն իրեն : Այդ ոտեն Յունաստան շատ մը փոքր պետութիւններու բաժնուած էր, որոնք ամէնն ալ սիրով Կիւրոսին օգնութեան հասան խաղաղութիւն զօրքերով, ընդամէնը 16.000 հոգի : Իւրաքանչիւր գունդ ունէր իր զօրավարը, և ամենց մէջ նշանաւոր էին ապարտացի զօրավար Կղեսարքոս և թեփեցի Պրոքսէն :

Պրոքսէնի կ'ընկերանար իր մտերիմ բարեկամը, ատաիկեցի Քսենոփոն : Քսենոփոն, այդ ասան, 50 - 55 տարեկան մարդ

մըն էր, փորձառու զինուորական մը, որ ա՛լ իր տարիքին բերմամբ խաղաղատէր մէկն ըլլալով հանդերձ, նոր երկիրներ, նոր ազգեր, նոր դէպքեր տեսնելու և քննելու փափսքով կ'ընկերանար իր բարեկամին :

Զօրաշարժը սկսաւ Ն . Ք . 401 տարուան գարնան և Կիւրոսի գունդերը Կիլիկիոյ Տարսոն քաղաքը հասան Յունիսին : Օգոստոսին արդէն Եփրատ հասած էին, երբ Կիւրոս, գիտը անցնելով, մտաւ իր եղբօր սահմանները և իր խկական նպատակը յայտնեց ամէնուն : Շատեր չսիրեցին այսպէս մտահաղից ըլլալ երկու եղբայրներու միջեւ անարդար կռուի մը, բայց արդէն շատ ուշ էր վերադառնալու համար :

Կիւրոսի զօրքերը ամիս մըն ալ քաղցին մինչեւ որ մօտեցան Բաբելոնին, երբ Մնեմոն, արդէն խմացած ըլլալով ամէն ինչ, խաղաղութիւն զօրքերով ելաւ իր թագաւորութիւնը պաշտպանելու :

Սեպտեմբեր 7ին տեղի ունեցաւ անոնց տառջին և վերջին ընդհարումը : Երկու կողմերն ալ քաջաբար կռուեցան : Կիւրոս ոչ միայն հասարակ զինուորի մը պէս կը կռուէր, ալ նոյն խկ կըցաւ անձամբ եղբայրն ալ վիրաւորել : Բայց մահացու հարուած մըն ալ ինք ստանալով ինկաւ և պատերազմը վերջացաւ ի նպաստ Մնեմոնի :

Արեւմտեան բանակը ցրուեցաւ, և Յոյ-

ները, որոնք բազմաթիւ կորուստ
տուած էին, դժուարին կացութեան մը մատ-
նուէրան : Մենք լուր չէինք Զոյներուն
որ ի նշան պարտութեան յանձնէն իրենց
զէնքերը, խօսք տալով ազատ ձգել զիրենք որ
վերադառնան Յունաստան :

Կգէարքոս Սպարտացին, որ Յունաց ընդ-
հանուր հրամանատարն էր, մերժեց այս առա-
ջարկը ըսելով, թէ չեն կրնար իրենց զէն-
քերը յանձնել, և պատրաստ են կռուելու
եթէ Մենք փախաք, փորձել իրենց
զէնքին ուժը :

Մենք, ուշիմ թաղաւոր մը, յարմար
սեպեց ազատ արձակել Յոյները, պայմանաւ
որ եւ Յունաստան վերադարձի պահուն ան-
ցած տեղերնին չուերնին :

Յոյները, սկսան վերադարձի պատրաս-
տութիւններ տեսնել երբ Մենքնի նախարա-
րապետ Տիապիեռնէն հրաւէր ստացան զաշ-
նակցութիւն մը կնքելու մտք խորհրդակի-
ցելու համար : 11 յոյն զօրապետներ գա-
ցին խորհրդակցութեան, որոնցմէ սովոյն ոչ
մէկը վերադարձաւ : Տիապիեռն անոնց բո-
լորն ալ սպաննել տուաւ, յաւաքով այսպէս
ամբողջ յաւակոն թանակը ցրուել, և իբր
զերի ի սրահ գնել բոլոր անոնք, որոնք ողջ
մնացած էին :

Երկրորդական զօրավարները այս խնա-
նարով ժողով գումարեցին և սպարապետի

Քիրիստի զօրավարը առաջնորդ, իսկ Քսե-
նոփոնը վերջապահ բանակին հրամանատար
ընտրելով շտապեցին հեռանալ : Ծանր պա-
տախանդատութիւն և վստահաւոր պաշտօն
մըն էր Քսեփոնին բաժինը, զոր իր նախա-
տակուած բարեկամին կորուստին ցաւէն
գրգռուած և իր հայրենակիցներուն սիրոյն
համար յանձն տունելով, մեծ հնարագիտու-
թեամբ և քաջասիրտութեամբ ի գլուխ հա-
նեց ան, յետոյ այդքան պատկերալից կեր-
պով յաշտեցնելով յոյն բանակին նահանջը :

Նորընտիր զօրավարներուն համար հարկ
էր սրտել թէ ինչ համբով պիտի վերա-
դառնային Յունաստան : Կամ պէտք էր
գտնալ իրենց եկած համբով և կամ նոր,
չփորձուած և ուստի դժուարին համբայ մը
բանալ : Առաջինը անյարմար էր որովհե-
տեւ շատ մը անշէն տեղերէ անցնիլ պէտք էր
և մանուսնից շատ ալ վտանգաւոր անոր հա-
մար, որ Պալաիկները համբան բանած արդէն
կ'սպառէին իրենց : Հարկ էր ուրեմն Տիգ-
րիսի եզերքներէն ցառաջանալ մինչեւ ծորոխ
գետի եզերքը, կամ Կորդուաց լեռներէն
մինչեւ Խալիս լեռները երթալ, այդ ցուրտ
եզանակին ճեւքել անցնելով Հոյաստանի
լեռնատ քարձրավանդակը հարաւային տրե-
ւելքէն հիւսիսային տրեւմուտք և կլկլ Տը-
րապիզոնի և ուրիշ յաւակոն գողթավայ-
րերու կողմերը :

կեցան մինչև որ Յուճապ բանակը լեռներէն վար ուրիշ գիւղեր իջնել սկսաւ, երբ վերահասանալով սկսան քար անդացնել վերջապահ գոնդին վրայ :

Ասանց գլխաւոր երկու տհաւոր զէնքերն էին քար ու նետ : Հեռուէն պարստաթիկ կը գործածէին քար նետելու համար : Իսկ մօտէն հսկայ ժայռեր գլխաւորով իրենց հաւկառակորդներուն վրայ, կը ջախջախէին ու մէն ինչ : Նետը կ'արձակէին երեք կ'անգուն երկայնութեամբ աղեղներով : Յոյներու հաւմար շատ երկար կուգային այս նետերը և զանոնք նիզակի անդ կը գործածէին :

Յոյները նորէն գիւղերու մէջ ապաստանելով մեծ վախով և զգուշութեամբ անցուցին երկրորդ գիշերը և Յիւլ օրը շարունակեցին իրենց ճամբան, եւ իրենց դէմ գտան թէ ընտելիւնը և թէ ընտելիչները որովհետեւ փքոխտան փոթորիկ մըն էր վերթաւ վերէն և անդացիները ամէն կողմէն կը յարձակէին իրենց վրայ :

Կ'ուզէին անդ մը քաշուիլ և սրտորոպարուիլ, սակայն բաւականաչափ պաշտպանութիւն, և ստիպուեցան յառաջանալ այս անձանթ ճամբով : Կայուցութիւնը ծանր էր : Պէտք էր զգուշ ըլլալ և ինքզինքնին պատրաստելով դանդաղօրէն յառաջանալ որպէսզի շատ կորուստ չտան : Քանիտօն ի դուր ոչխատեցաւ հասկցնել այս Քիրիսո-

փին, որ ձանձրացած՝ սկսաւ սրագցնել ընթացքը : Վերջապահ խումբը՝ ստիպուած՝ սկսաւ նոյն արագութեամբ հետևել անոր : Խուճապը մեծ էր . և շատ մը քովեր ինկան Կորդուացիներու նետերէն զարնուած :

Այն օրը Քանիտօն յաջողեցաւ քանի մը հոգի բռնել անդացիներէն, որոնցմէ երկուքը վար դրաւ : Կ'ուզէր անոնցմէ ճամբան սորվիլ : Մէկուն հարցուցին թէ յարմար ճամբայ գիտէ՞ր անցնելու : Պատասխան չտուաւ . չարչարեցին զայն մինչև մահ բայց չկրցան բան մը հոսկնալ : Միւս ընկերը զարհուրած խոստովանեցաւ : Ըսաւ թէ խեղճ ընկերը այդ կողմերը նոր հարս մը ունէր, անոր համար չէր ուզեր ճամբան ցուցնել . իսկ ինք բաւական ապահով ճամբայ մը գիտէր, բայց հոն հասնելու համար հարկ էր շուտով մօտիկ լերան գագաթը ելլել և թշնամիները տակաւին հոն չհասած՝ գրաւել զայն :

2,000 կարիճներ յանձն առին այդ գիշերն իսկ գրաւել այդ բլուրը : Իսկ Քանիտօն վերջապահ գունդովը ուրիշ ճամբով մը գնաց թշնամիները չփոթութեան մօտանալու համար, որպէսզի առաջին խումբը անվտանգ գրաւէ պէտք եղած դիրքը :

Կորդուացիները բռնելով անոնց ճամբան, սկսան վերէն քարի հսկայ կտորներ գլորել և անցքը գոցել : Վերջապահ գունդը

ստիպուած հոն գիշերել մինչ յառաջագէմ
բանակը հասնելով թշնամի պահակներուն
վրայ դրուեց սնունդ գիրքերը :

Առաւօտուն նշարեցին թէ տակաւին
բլուր մըն ալ կտր ելլելու : Վերջապէս հոն
ալ հասան և փողեր հնչեցնելով լուր տուին
իրենց ընկերներուն :

Քսենոփոն վերջապէս դունդը երկուքի
բամենց մէկուն յանձնեց պաշարները և կա-
րտիքը, քովնորի ճամբով մը հետեւելու ի-
րենց, իսկ ինք միւս խումբը առաջնորդելով
սկսաւ յառաջանալ : Առնոց դառնալով թեան
յառաջ կ'ընթանար, և ոչ մէկ ընդդիմադիր
կ'երեւէր, Քսենոփոն խորհեցաւ թէ այս յա-
ջապետութիւնը ճախողութեան մը նշան կրնայ
ըլլալ, և աւելի զգուշութեամբ ընթանալ
կը պատուիրէր իր գունդին, երբ տնա պա-
շարները կրող խումբէն մէկը չնշակտուր
հասաւ իրենց և տեղեկացուց թէ պաշարու-
կիր խումբը, իր սպա ելով, պաշարներով
ջարդուած էին թշնամիներէն, որոնք այդ
պահուն փութոցին դիրք բռնելու Քսենո-
փոնի կեցած տեղոյն դիմաց ուրիշ բլու-
րի մը վրայ :

Քսենոփոն խորհեցաւ թէ միակ ելքը
հաշտութիւն կնքելն էր : Եւ մարդ զրկեց
որ հաշտութեամբ խօսի սնունդ հետ, զինա-
զուլ ընելու համար : Խնդրեց միանգամայն
որ ձգեն մեռեալներն ալ վերցնել : Կար-

դուացիք հաւանեցան և խնդրեցին որ Յոյներն
ալ գիւղերը չայրեն : Մինչ այդ մէկալ
գունդն ալ իրենց հասնելով բոլորը միասին
սկսան շարժիլ : Վերջապէս հասան բլուր-
ներու ստորոտը և իրենց խոստման համա-
ձայն արձակեցին բռնուած գերիները, և ա-
նոնց փոխարէն առնելով իրենց մեռեալնե-
րուն մարմինները, իրենց սովորութեան հա-
մեմատ թաղեցին զանոնք :

Այդ գիշեր կեցան գիւղերու մէջ ուր
առատ կերակուր գտան և մոնաւանդ պա-
տուական գինի, զոր տեղացիները գետին
թաղուած հաշայ կարագներու մէջ կը պահէին :

Երկրորդ օրը նորէն առջի կարգով յա-
ռաջացան և վերջապէս լուսնորուն ստորոտը,
Կորդուաց վերջին գիւղերուն հասան, որոնցմէ
վար, գիմացինն երկայն արծաթ գօտիի մը
պէս տեսնուեցաւ Տիգրիսի օժանդակ գետ մը
(Կենդրիո — Կորդրիք կամ Կորդուաց գետ)
որուն միւս կողմը կ'երեւէին Հայաստանի
լեռնադաշտերը, որոնք, այդ ժամուն, թե-
րեւս աւելի ցանկալի երեւցան Յոյներուն,
քան երբեք կրնանք երեւակայել :

***

Այդ գետին դիմացը գիշեր մը կեցան և
առաւօտուն մօտեցան սննդը փորձելու բայց
չտա, դժուար գտան : Գետը սրընթաց էր և

մեծ արագութեամբ կը վազէր, առիթց մի քանի մզսն հետեւ, արեւմտեան Տիգրիսի միամտութեամբ :

Գետէն աւելի ահաւոր կ'երեւային լեռնայինները որոնք հակառակ իրենց ըրած խոստման հիմա լեռներէն վար իջնելով իրենց վերջին նետերը կ'արձակէին Յոյներու վրայ : Իսկ գետին միւս կողմը արդէն իրենց կ'ապստէին հոյոց ասմանապան ձիաւոր և հետեւակ զօրքերը Ուրմու (Հրմու ?) և Արդուկ (Արաուկ ?) անուն երկու իշխաններու գլխաւորութեամբ : Զիաւորները շարուած էին գետին եզերքը և անոնց ալ հետեւ, բարձունքին վրայ, հետեւակ զինւորները կեցած էին սրաշաղկապեալ համար գետին անցքը :

Երեք կողմէ վտանգ կ'որ և փախչելու ոչ մէկ ճար :

Կողմութիւնը խիստ ծանր էր և Յոյները մեծ մոտանալութեան մէջ էին երբ լուր բերուեցաւ թէ գետին զիմացի կողմը ալջիկներ և ծերեր լաթ կը դնէին քարայրներուն մէջ : Այս ըսել էր թէ այդ կողմ գետը ծանծաղ էր Դէպի այդ կողմը դիմեցին և իրարու սիրտ տալով հասան գետեզերք : Զո՛հ մըն ալ ըրին և իրենց ազգային պէտնա կոչուած երգը երգելով սթառուած ջուր մտան Քիրիսոփի առաջնորդութեամբ : Հալածող Կորդուացիները վայրկեան մը ապշեցան լսելով այս

անձանթ երգը, բայց չտան հանցած իրենք ալ սկսան իրենց լեռնային երգերը երգելով քալել Յոյներու վրայ, Քանափոնին վերջապահներէն մի քանի հոգի վիրաւորուեցան, իսկ մնացածները ապահով անձնելով սկսան արագ յառաջանալ : Իսկ Հայերը նկատելով որ եկողները իրենց թշնամի Կորդուացիներէն կը փախչէին, և աւելի փախտաւորանալու կը նմանէին քան ստալտակողներու, ձգեցին որ Յոյները յառաջանան այդ ամայի ճամբով, որովհետեւ Յունաց բռնած ուղղութիւնը կը ստնէր զիրենք տեղ մը որ երկար տարիներ Կորդուացիներու կրկնակի ապստալութիւններէն ամայացած էր գրեթէ :

Երկար տան քալելէ վերջն էր միայն որ Յոյները հանդիսեցան հայ գիւղ մը : Գիւղին հետեւէն անցան և մօտաւորապէս անկէ ալ 30 մզսն վեր ելլելով, 2 օրէն հասան Տիգրիսի ափերէն մէկուն, ուրկէ, Ռոհ վայի ձորէն, բանեցին Մուշի ճամբան և հասան Տարօնի գեղեցիկ և գիւղաշատ դաշտը :

Այս կողմը, այդ տան, կը կոչուէր Արեւմտեան Հայաստան : Կուսա՛ւա՛ն էր Տիրիբաղ անուն մէկը, որ Պարսից թաղաւորին չտա սիրելի էր, միակ տնձր որ կ'որոտէւէր արքայից արքային ձի հեծած տան տնոր ձեռքը բռնել :

Տիրիբաղ հեծելագօլքերով Յոյներուն

դէմ՝ երաւ, և իմանալով անոնց կայացութիւնը
խաղաղութեան պայման դրաւ որ անցնին
իր սահմաններէն տառնց գիւղերուն վնասե-
լու: Կրնաք, ըսաւ, ուզածնուդ չափ պաշար
ռանել, բայց վնաս պիտի չհասնի իմ գիւ-
ղերուս: Յոյները սիրով ընդունեցին այս
հաշտութեան պայմանը և խոտաւայան անց-
նիլ երկրէն տառնց ուսէ մէկուն վնաս
հասցնելու:

Սակայն Տիրաբազ, ապահովութեան
համար իր զօրքերով հեռաւեջաւ իրենց մին-
չեւ որ Յոյները հառան ուրիշ գաւառ մը
ուր չստ մը արքունի կամ իշխանական ա-
պարանքներ կային:

Հայերը հիւրասէր կը թուէին, և Յոյ-
ները համարձակեցան խումբ խումբ բախուել
գիւղերու մէջ առատապէս վայելելու համար
համնդ կերակուրներ, քրմախք, չամիչ, և
տեսակ մը հոտաւէտ գինի: Կը մնար հան-
գիստ քուն մը տանել: Բայց պահակ-
ները տեղեկացուցին թէ հեռուն, բացերը,
խաղոյներ կը նշմարուէին:

Քսենոփոն ստիպուած, ընդոստ ոտքի ե-
լաւ և դուրս վազելով ժողովեց իր բոլոր
մարդիկը: Պէտք էր դուրսը գիշերել: Օղը
ստատիկ ցուրտ էր: Կրնային ցրտէն մեռ-
նիլ եթէ փայտ ժողովելով կրակ չլսուէին
և մարմինն Սղաստի եղով չ'օծէին:

Բուսական դուրս մնալէ յետոյ երբ նըշ-

մարեցին թէ թշնամիներու վտանգը մօտ չէ,
նորէն տուններէն ներս մտնի, այս անգամ
դուրսը զօրաւոր պահակ ձգելով:

Պահակները այդ գիշեր անդինուոր մը
բանելով իրենց զօրավարներուն մօտ բերին,
որմէ իմացան թէ Տիրաբազ լերան անցքը
բռնած էր:

Յոյները նկատեցին թէ ժամանակ կոր-
սնցելու տան չէր, պէտք էր այդ գիշերը
անմիջապէս ետ նսնել և շտապեցին դէպի
լեւ: Դիմացնին եկածը դարկին կամ փախ-
ցուցին: Բանեցին 3^{րդ} ձի և բուն Տիրիքողի
վրանն ալ իր արծաթեայ անկողնով և
կորաակներով, իւրեց ձուքը խնկաւ:

Կենդու տան չէր և յառաջացան: Եւ
յաջորդ 3 օրերը ձիւնի տակ քալելով հա-
սան Արածաի գետը դոր անցան ծանծաղ տեղէ
մը: Չուրը մինչեւ գօտին կը հասնէր:
Ու սկսան ելլել Հոյրաստի բարձրագոյն
տափաստանները: 3-4 օր ձիւնի և փո-
թորիկի մէջ, ահաւի դժուարութիւններով
քալելով հաղիւ 5^{րդ} մղան չափ տեղ մը կըր-
ցան երթալ: Մանաւանդ վերջին օրն ու
գիշերը չստ նեղուեցան: Փքախտան ձիւն
մը կը տեղար որ գրեթէ մարդու հասակի
չափ բարձրացաւ, ծածկելով ճամբու ամէն
հետք:

Ոչ կրնային յառաջ երթալ և ոչ ալ
ետ դառնալ, իզուր իրենց աստուածներուն

84-117

դոներ մատուցին : Եւ ոմանք շարժելով, ոմանք քիչ մը դատած փայտերնին վառելով և ոմանք բոլորովին անշարժ կեցած՝ առատաւն կ'սպասէին : Այդ գիշեր 30 կարիճ զինուորսներ, շատ մը ծառաներ և դրասաններու մեծ մասը մեռան : Ոմանք ձիւնէն կուրցած, շատերուն ոտքերը ճաթրոտած և ոմանց ալ մարմինը փայտացած գիմաւորեցին առատաւն լոյսը :

Առտուն վերսկսաւ շարժիլ թմրած, ձերմկյառ, մեռերատիպ բանովը : Շատեր հազիւ մի քանի քայլ առած գետին կ'իյնաւին այդքան անօթեցած էին և տկար :

Այդ օր ինկողներուն թիւը հարիւրներով կը հաշուուէր : այդքան գժուարին եղաւ իրենց ճամբան :

Իրիկուան մօտ Քիրխառի իր գունդով հասաւ գիւղ մը, որուն պատին քով շատ մը աղջիկներ աղբիւրէ մը ջուր կ'առնէին :

Այդքան ուժասպառ էին Յոյները որ ստիպուած փոխանակ ի հարկին կուռելով գիւղ մանկու, ասեցին գիւղացիներուն թէ՛ պարտից թագաւորին կողմէն կուգային հայ նախարարը տեսնելու համար և գիւղ մօտն հանգչելու :

Քաննովին այդ օրը շատ գժուար անցուց իր վերջուպահ գունդովը : Ստիպուած շատերը ձիւնի վրայ ձգեցին որոնք կամ ցուրտէ և կամ հիւսն գութենէ մեռան :

և ոմանք զարնուեցան թշնամիներէն, որոնք ողջ մնացած դրասանները յախչտակելու եկած էին :

Ամէն մարդ յուսահատած էր, նրբ՝ յանկարծ՝ հեռուն դաշտերու ձիւնի ծածկոյթին մէջ սեւ կէտ մը նշմարելով ամէնը դէպի հոն վազեցին : Զերմուկ մըն էր, որ իր շուրջի ձիւնը հալեցուցած՝ հանդարտ կը շոգիանար :

Տաք ջուրը տեսնելուն պէս ցրտահար և անօթի խումբը փռուեցաւ Զերմուկի եզերքը : Քաննովին գիտէր թէ ո'րքան վստահաւոր բան մըն էր այդպէս փռուիլ պտակիլ հոն, այդ ցուրտ եղանակին իրենց երկար ճամբորդութենէ հաք : Ի գժուր խրատեց, վախցուց, սպառնաց, զինուորները չէին շարժեր : Քաննովին յուսահատած հնար մը կը մտածէր երբ ահա մեր նախնիքներուն չարածճի պատանիները հոտան իր օգնութիւն : Հայ աղաք, տեսնելով որ օտարաւ կաննները նստեցան, ժողուուելով սկսան ձիւնադալներով քարկոծել զանոնք : Յոյները ստիպուած ոտքի ելան, և գէնքերնին իրենց վտանգներուն զարնելով սկսան փոխնելով հալածել մեր չար եղբայրները : Հայ աղոց շարութիւնը Քաննովինի խրատներէն, սպառնալիքներէն տռելի ազդու եղաւ, և խումբը սկսաւ նորէն շարժիլ դէպի հոն ուր աղաքը փոխած էին և վերջապէս հոտան գիւղ, պո-

տրոպարուեիլու հայոց հիւրասէր ընտանիքնե-
րուն մէջ:

Քաննոփոնի և իր գունդին վիճակուն-
ցուն հեռակայ գիւղ մը:

Անդիջտագէս խումբ մը կտրիճներ ար-
շաւեցին որոշուած գիւղը և բռնեցին գիւ-
ղին գլխաւորը ինչպէս նաեւ անոր սղուն
նոր հարսը, որուն ամուսինը որոի գացած
էր: Բռնեցին նաեւ մի քանի սղեկ ձիեր ու
րոնք հայոց կողմէ պարսից արքային իբր
սուրք կը մեծցուէին:

Քաննոփոն հասնելով վստահեցուց ծե-
րունի գիւղացեալը թէ իրենց ոչ մէկ վնաս
պիտի գար: Կը խնդրէին միայն ոսկաստան
և կերակուր գտնել իրենց մօտ, որուն վրայ
ծէր գիւղացեալը պատուիրեց իր մարդոց
սիրով ընդունիլ այս անձանքը և քիչ մը
ալ ստիպող հիւրերը:

Քաննոփոն իր գունդով շարաթ մը մնաց
հոն հայոց հողի տակ շինուած, տաքուկ տու-
ներուն մէջ:

Այս հոգածածկ տունիւրուն (*) մէջ, տնե-

(*) «Տուներն ինն ընդարձակ գեհնափո-
րներ, նեղ նեղ լուսանոցներով: Մարդիկ
սակոյուխով կ'իջնէին, անասունները շէղմ-
կի շինուած մուսէներէ, վանկի ալի գեհնա-
փոսներուն մէջ կեցողանաց գոմեր ալ կա-
յին: Ինչպէս կան նաեւ այսօր, քէն 2500
սարի անցած է»:

նեցիները տաքցնելու համար կը զանաւէին
թոնիրներ: Անասուններն ալ, որոնք գիւ-
ղացիներուն յարկերուն մէջ կը ձմեռէին,
անշուշտ մեծ չափով կը տաքցնէին տունը,
կենդանի վառարաններէ: Կոշտօն կոտորե-
լով:

Առտա էին հայոց բնորոշեալով և հոն
մեղ կերակուրները: Հայերը ունէին հոնե-
պատուական գարեջուր և առտա գինի զոր
գետինը թողուած կարամներու մէջ կը պա-
հէին և ուզողը ևրթալով եղէգ մը կը խո-
թէր կարասին մէջ և ծածկէր քուշելով
ուզածին չափ կը խմէր:

Պատուական ժամանակ մը ունեցան Յոյ-
ները հայոց գիւղերուն մէջ, ուր իրենց վա-
յելած տաքուկ պոստպարտանին և ուռնոտ ու
համեղ կերակուրներուն չափ և ունելի վա-
յելեցին հայ մանչուկներուն իրենց տաթած
գիւարձութիւնները: Տնեցիներէն ամէնէն չատ
պզտիկներն էին որ ժամանակ կ'անցնէին ի-
րենց հիւրերուն հետ: Հիւրերուն պզտիկ
ծառայութիւնները ելու պաշտօնն ալ մա-
նուանդ փոքրերուն յորում էր:

Մեր այս տառնուած պզտիկ եղբայրե-
րուն հագուստները չատ տարօրինակ կը
թուէին յոյներուն: Մանուանդ անոնց նշա-
նոցի խօսակցութիւնը, չորթուձեւերը, ու-
մեղապարզ բաները որոտոյտալու համար
ըլած նշաններն և մանուանդ քոյր եղբայր

իրարու մէջ նշանացի խօսակցութիւնները մեծ լնդութեւն և գուարճութիւն կը պատճառէին յոյն զինուորներուն:

Մեր փոքրիկներն ալ անշուշտ մեծապէս ուրախացան և հաճոյքով ծառայեցին իրենց հիւրերուն, որոնց գալուստը կերպով մը, պատճառ ալ եղաւ որ սուստօրէն, ըսենք աւելի չառջօրէն, վայելին սարքուած բարեկենդանը:

Շտապ մը հոն հանգչելէ յետոյ Քսենոփոն շատ շնորհակալութիւններով ձեր ձի մը ընծայեց գիւղացեալին որ արեգակին զոհէ զայն (մեր պատկերը աղետաբեր էին այն տունն): Քսենոփոն ուրիշ ընծաներ ալ ըրաւ հոյոց, նոյնը ըրին իր զինուորներն ալ: Բայց Քսենոփոն իր գործածութեան համար գիւղէն տաւ 2 լաւ մարտիկ, հայկական այն փոքր սակայն ուշիտոյժ և արագալուս գիւրաւ քուսակներէն որոնցմէ ամէն տարի մօտաւորապէս 20,000 հաա կը գրկուէին Պարսկաստան, իբր տուրք պարտեց արքային:

Մեկնման արհուսն բարի հոյ գիւղացեալը նոր բան մըն ալ ստղծեցուց Յոյներուն: Էտալ թէ պէտք էր ձիերուն օգտերուն տալը քառի մը կապել որ կարենան ձիւնի վրայ գիւրութեամբ քալել: Յոյները շատ ցաւեցան որ այդքան պարզ բան մը չէին գիտեր տակաւին: Եթէ միտն նախապէս ի-

մտած ըլլային զայն, իրենց ձիերէն այնքան պիտի չկորսնցնէին անշուշտ:

Գիւղացեալը բաւական տեղ ընկերացաւ Քսենոփոնի և իր ընկերներուն և ճամբան ցուցուց իրենց: Իսկ իր տղան մնաց Յոյներուն հետ և անոնց հետ միասեղ մինչև Եռնոստան գնաց:

Քսենոփոն և իր ընկերները Բասնի ընդարձակ դաշտերուն մէջ եօթը օր թափառելէ յետոյ վերջապէս հասան Երտաի գետը: Հոս ալ հոյոց գիւղերուն մէջ A օր հիւրասիրութեւն և անոնց բարեկամութիւնը վայելելէ հաք գետն ոնցնելով մտան Հաւնոսեանց սահմանները:

Սակայն հոս նոր դժուարութեանց հանդիպեցան Յոյները: Այդ կողմերը կը գրաւուէին կարիճ լեռնաբնակներ որոնք հաւաքակեցան Յոյներուն: Երկիրը մոցաւուտ և ժայռուտ էր և ճամբորդութիւնը դժուար: Նոսմանուանդ տեղացիները երբեք հանգիստ չէին ձգեր զիրենք: Այս պայմաններու տակ, անշուշտ, անօթութիւնն ալ սկսաւ նեղել զիրենք:

Մի քանի օր տեւեց այս դժուարին ընթացքը, վերջապէս նոր գիւղեր հասնելով պաշար ճարեցին և այս անգամ ուղղուեցան դէպի արեւմուտք:

Չորս օրէն հասան լեռանցք մը որուն կողին վրայ կը գտնուէր մեծ վաճառատեղի:

մը, որ աւելի օթեւանի մը կը նմանէր։ Պարսպապատ պղտիկ քաղաք մը, կարծես, ուր շատ մը արանց և կանանց բազմութիւն մը կար։

Ապահով անցնելու համար հարկ էր նախ տիրել այդ ամբողջուման կայանին և Յոյնները յարձակեցան անոր վրայ և սակայն ոտակից իրենց վրայ քարերու այնպիսի կարկուտ մը իջաւ որ ստիպուած ետ քաշուեցան ։

Բնակիչները կտալո՞ւ մեծ յարձակողական մը սկսած էին, սակայն Քսենոփոն տեսնելով որ անցքէն անդիի կողմը եղեւնինքրու անտառ մը կար, ուր կրնային քարերէն պատարարուիլ և խորհելով թէ անշուշտ պատերէն ներս քարերը չուսով պիտի հասնէին, իրենիններուն սիրտ աւելով վերջին յարձակում մըն ալ ըրաւ և յաջողեցաւ, ի հարկէ ոչ անվնաս, բռնել անցքը։

Այսպէս, դրեթէ տաշարուած, Տայոց աշխարհի հայերը (որովհետեւ հոն կը գտնուէր այս անցքը) սաբասակալի վրացութեան մը մատնուած էին։ Բոլորովին յուսահատած և անճշրկած, և չուզելով վատարար օտարներուն ձեռքը իյնալ, ինչ որ կըցան փախցուցին, մանաւանդ ծերերն ու անկարները, և մնացածները, իրենց մէջ ունենալով շատ մը սանտու մայրեր, յուսահատ կռիւէ մը ետք, մագերինն ցրուուած, աչքերնին մոլեգնած,

խենթերու պէս պղտիկները անդունդներէն դահալիթելով իրենք ալ անոնց ետեւէն վար կը նետուէին։

Այսպէս յոյները հազիւ մի քանի հոգի կըցան բռնել, բայց շատ անասուն և պաշար գտան ու առին, որոնք տնքան պիտուէնի եղան իրենց յաջորդ մի քանի օրերուն, երբ դէպի հիւսիս մոլորելով մասն Սալոնեաց երկիրը։

Հոս բնակիչները գտան աւելի յանդուգն և խելախ։ Որոնք անվախ երգելով կը յարձակէին վրանին և կամ լեռներու մէջ ամուր դիրք բռնած նետեր կը տեղացնէին իրենց վրայ։

Մեծ զգուշութեամբ պէտք էր չարմիլ, և վերջապէս մի քանի օրեր դրեթէ միշտ կռուելով յառաջանալէ ետք հասան Ճորոխ գետը։

Այս գետն ալ անցնելով մասն Ակիւթինոց (Կարին?) գաղաթ, և երեք օր ճամբորդելով հասան Գիւմիստ անուն բազմամարդ քաղաք մը, որուն իշխանը յոյներուն փախաքը համկնալէ ետք խոստացաւ որ հինգ օրէն անվնաս ծովեզերք առաջնորդել պիտի ատր դիրենք եթէ միտին իր դրացի թշնամոյն երկրէն անցնելով աւելին գտնուի։

Յոյները համաձայն գտնուեցան և երկու կողմերն ալ իրենց խոստումը յարգե-

ցին: Տեղացիներէն մի քանի մարդոց առաջնորդութեամբ քուեցին Գիւմնիտի իշխանին թշնամի երկրին վրայ: Բնակիչներէն շատերը ինկան, երկիրը բոլորովին աւերակ դարձաւ: Եւ որդէն մի քանի օրէն հասան Կոբ լեռը ուրկէ, իբր 60 մըն հեռու, ծովը կրնար տեսնուիլ որդէն:

Յոյները ծովը տեսնելով այնքան ուրախացան, ու այնքան մեծ ձայնով սկսան ծով... ծով... պառալ որ իրենց գրաստները չփոթած կը խորտէին: ու հոն ծովու դիմաց կ'ապար ու զինուոր իրորու պլլուած երկր տան ուրտութեան արցունքներ թափեցին:

Յոյները իրենց առաջնորդները շատ մը նուէրներով վերադարձուցին, ըլլայ դրամ, ըլլայ հագուստ ուրէ լան չխնայեցին տնոնց, իսկ անոնք շատ փախաքեցան ունեւոր յոյներուն կրած սակի մատոններէն ուրոնցմէ ալ շատ մը ձեռք ձգելով վերադարձան իրենց երկիրը:

Մովուն մօտ յոյները դտան իրենց դադթալայրերուն մէջ շատ մը հայրենակիցներ և շատ չոնցած արդէն պէտք եղած կարգադրութիւնները ընելով գարնան ետ Յուստտան հասան:

Այսպէս Ն. Ք. 401 ^{***} Նոյեմբերի կէսէ մինչեւ Ն. Ք. 400 տարին Փետրուարի սկիզբ

բը, երկուքուկէս ամիս մեկող այս նահանջի ընթացքին հազարաւոր ծաղկահասակ զինւորներու կորուստով Բսենտիոն մեծ զօրաւրն ու պատմիչը անցաւ մեր երկրէն, որուն նկարագրութենէն շատ լան կը սորվինք մեր անցեալ կեանքի մասին:

Ինչպէս կ'երեւայ, բարեբախտաբար, այդ ձմեռը զրտագոյններէն մէկը չէր: Այլապէս ինչպէս պիտի կրնային հայ աղջիկները գիւղէն դուրս աղբիւր երթալ ջուր բերելու համար, եւ կամ (ինչպէս շատ անգամ կը պատահի) գետերը սնուած չըլլային, եւ կամ ինչպէս հայ գիւղապետին տղան պիտի համարձակէր այդպէս որսի երթալ:

Չէ թէ միայն բնութենէ նպաստուած, այլեւ մանաւանդ հայ գիւղացիին հիւրասիրութեանը չորհիւ էր միայն որ անոնք ապահով պատասպարաններու մէջ կաղդուրուելով շարունակեցին իրենց ճամբան:

Մեր նախահայրերու պապենական տուններուն մէջ անոնք դտան առատ պաշար — է մսեղէն (որոնց մէջ կը յիշուի նաեւ խոզի երշիկ) և թէ ընդեղէն, և չոր պտուղեր, և մանաւանդ գարեջուրէն զատ զօրաւր զինի մը:

Անոնք կը ցուցնեն թէ 2300 տարի առջ մեր նախնիքները, թէպէտ հարկատու որսից, շատ ալ բարեկեցիկ էին, և հանաւ կ'ապրէին ու իրենց սեփական օրէնք-

հերով կը կառավարուէին:

Հայերը, կը պատմէ Քսենոփոն, օգտագործելով իրենց հարուստ հանքերը և բերքերը ստեղծած էին ճարտարարուեստ մը և վաճառականութիւն մը: «Գիտէին անթերի կերպով պատրաստել տեսակ տեսակ անուշահոտ իւղեր որոնցմով ինքզինքնին ալ կ'օծէին:

« Ծարպիկութեամբ կը պատրաստէին նաեւ բոյսերէ հանուած գինիներ, ինչպէս նաեւ օշինտրէ, վարդէ և սերկելիլէ մեղրախառն գինիներ, և մասնաւորաբար անուշաբոյր իւղերու խառնուրդներ, խաղողէ անուշահամ և անուշահոտ սքանչելի գինիներու տեսակներ, որոնք չափազանց առատ էին»:

Քսենոփոն Հայաստանի մէջ տեսաւ նաեւ գարեջուրը, որ վարժուողներու համար շատ ախորժելի է, կ'ըսէ:

Տակաւին շատ մը մանրամասնութիւններ կուտայ Քսենոփոն հայոց սպրեւրակերպին վրայ, որոնց մասին անշուշտ վերջը անճառապէս հետաքրքրուելով պիտի կարդաք շատ մը բաներ:

Որքան եփախտապարտ ենք մեր նախնայրերուն և մանուսնոգ այն ատենուան զգալի հայորդիներուն, որովհետեւ անոնք հիւրասիրութեամբ կրցան օտարներուն վրայ լաւ տպաւորութիւն մը թողուլ:

ՊԱՏԱՆԻԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ

(Ա. Շարֆ)

1. ԷՏՄԻՏՈՍ ԵՒ ԱՊՈԴՈՆ — պատկերազարդ պատմութիւն Յոյն Դիցաբանութենէ
2. ԱՔՍԻՈՆՈՅ — Պատմութիւն Լ. Տոլսոյի
3. ԹԵՒԱԿՈՐ ԶԻՆ — Պատկերազարդ աւանդակայ
4. ՊԱՀՈՄ — Պատմութիւն Լ. Տոլսոյի
5. ՊԱՆՏՈՐԱ — Պատկերազարդ պատմութիւն
6. ԵՂԻԱ ԵՒ ՈՒՐԻՇ ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ Լ. Տոլսոյի
7. ՄԻՏԱՍ — Պատկերազարդ աւանդակայ
8. ԱՆՏԵՍՈՒԱԾ ԿԱՅԾԸ — Պատմութիւն Լ. Տոլսոյի
9. ՍՄԱԵԿ - Զ. Տիբրնի
10. ՄԱՐԴԻԿ ԻՆԶՈՎ ԿՍՊՐԻՆ Լ. Տոլսոյի
11. ՕԿԻԸՐ — Ֆրանսական աւանդակայ
12. ԴԵՍԷՆՈՍ ԵՒ ԼԱԲԻԻԸՆԹՈՍԻ ՎԻՇԱՊԸ

.....
ՊԱՏԱՆԻԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ Ա. Շարֆ, հասցրներ
1-12, կարելի է տալիս ստանալ սովորական գիներով
գինով հրատարակչներուն:

ՊԱՏԱՆԻԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ, երկրորդ շարք, հասցրներ
16 - 24, մամլոյ տակ են եւ կը հրատարակուին յաջորդաբար: Փնտել տրամադրուելու եւ ծրարչներու մօտ:

Հասցէ 1 Ն.Գ.

ԿԱՆՏՈՆԻ Բաժանորդագրութիւն 12 թիւ 10 Ն.Գ.
Արտատպագր 12 թիւ 10 Ֆրանկ կամ 50 սկնք

Հասցէ՝

“SAHAG-MESROB” PRESS
25, Sharia Tewfik, Cairo - Egypt.

<< Ազգային գրադարան

NL0405947

